

Ткачук П. О.,
аспірант

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНИМИ КОДЕКСАМИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ТА УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню деяких питань відповідальності за злочини, що посягають на культурні цінності, за кримінальним законодавством Російської Федерації та можливості запозичення позитивного досвіду вітчизняним законодавцем щодо ліквідації прогалів та розширення обсягу складів злочинів, що посягають на культурні цінності, а саме: закріплення самостійних норм, присвячених відповідальності за розкрадання культурних цінностей, та повернення вказаних об'єктів на територію України.

Ключові слова: культурні цінності, культурне надбання, розкрадання предметів, що мають особливу цінність, злочин, кваліфікація злочинів.

Постановка проблеми. У наш час доволі актуальним для України стає питання охорони культурної спадщини взагалі та окремих культурних цінностей зокрема. Необхідними засобами такої охорони є проведення ефективної політики, насамперед державної; використання інструментів правового впливу; нормативний розвиток у напрямі охорони культурних цінностей; встановлення кримінально-правових заборон, що, безумовно, є ефективним та дієвим засобом охорони культурних цінностей.

У теорії кримінального права дослідженню охорони культурних цінностей, відповідальності за злочини, що посягають на культурні цінності, приділялась певна увага. Серед науковців слід згадати В. Акуленко, В. Анджиєвського, А. Ландіна, Л. Клебанова, І. Афоніна, Т. Сабітова, Е. Медведева, Б. Одайніка, В. Кузнецова та інших. Слід зазначити, що українські вчені питанню охорони культурних цінностей недостатньо приділяли уваги і лише нещодавно почали досліджуватись окремі аспекти цього напрямку, зокрема питання відповідальності піднімалися такими вченими, як Б. Одайнік, В. Кузнецов. Але при цьому науковці не досліджували питання відповідальності та кваліфікації злочинів, що посягають на культурні цінності за кримінальним законодавством Російської Федерації та України.

Метою цієї статті є дослідження зазначених питань задля вдосконалення вітчизняного кримінального законодавства у сфері охорони культурних цінностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зважаючи на відому спорідненість у багатьох питаннях із Російською Федерацією, у тому числі із спорідненістю кримінального законодавства, вважаємо необхідним дослідити рівень кримінально-правового захисту культурних цінностей, деякі питання відповідальності та кваліфікації злочинів, що посягають на культурні цінності; порівняти із чинним кримінальним законодавством України в цьому напрямі.

Незважаючи на вказану спорідненість, після реформування кримінального законодавства обох країн (України в 2001 році та Росії в 1996 році), були передбачені відмінні кримінально-правові норми щодо кримінально-правового захисту культурних цінностей [1, с. 359].

Отже, чинний Кримінальний кодекс Російської Федерації (далі – КК РФ) передбачає сім складів злочинів, що посягають на культурні цінності. До них відносяться: 1) розкрадання предметів, що мають особливу цінність (ст. 164 КК РФ); 2) неповернення на територію Російської Федерації предметів художнього, історичного та археологічного надбання народів Російської Федерації та зарубіжних країн (ст. 190 КК РФ); 3) знищення або пошкодження пам'яток історії та культури (ст. 243 КК РФ); 4) незаконне переміщення через митний кордон Митного союзу в рамках Євразійського економічного співтовариства (далі – ЄвразЕС) або державний кордон Російської Федерації із членами Митного союзу в рамках ЄвразЕС культурних цінностей у великих розмірах (ст. 226.1 КК РФ) [2].

Федеральний Закон Російської Федерації № 245-ФЗ від 23 липня 2013 р. «Про внесення змін до окремих законодавчих актів Російської Федерації в частині припинення незаконної діяльності в сфері археології» доповнив Кримінальний кодекс Російської Федерації новими складами злочинів: 1) порушення вимог збереження або використання об'єктів культурного надбання (пам'яток історії і культури) народів Російської Федерації, що включені до єдиного державного реєстру об'єктів культурного надбання (пам'яток історії і культури) народів Російської Федерації, або виявлених об'єктів культурного надбання (ст. 243.1 КК РФ); 2) незаконний пошук та (або) вилучення археологічних предметів із місць їх захоронення (ст. 243.2 КК РФ); 3) ухилення виконавця земельних, будівельних, меліоративних, господарських або інших робіт або археологічних польових робіт, що виконуються на підставі дозволу (відкритий лист), від обов'язкової передачі державі знайдених при проведенні таких робіт предметів, що мають особливу культурну цінність, або культурних цінностей у значних розмірах (ст. 243.3 КК РФ) [3].

Слід зазначити, що ст. 188 КК РФ, що раніше передбачала відповідальність за контрабанду, Федеральним законом «Про внесення змін до Кримінального кодексу Російської Федерації та окремих законодавчих актів Російської Федерації» від 7 грудня 2011 р. № 420-ФЗ, втратила силу [4, с. 238; 5, с. 232].

Таким чином, у Кримінальному кодексі Російської Федерації сформувалась група складів злочинів, які можливо визначити як злочини, що посягають на культурні цінності [6, с. 38–42].

Розкрадання предметів, що мають особливу цінність, передбачає собою особливий вид розкрадання, що виділяється російським законодавцем у спеціальну норму – ст. 164 КК РФ. Такий підхід обумовлений особливістю предмету розкрадання (предметів та документів, що мають особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність).

Позитивним моментом є те, що для кваліфікації злочину за цією статтею не має значення, яким саме способом вчинено розкрадання названих у ній предметів чи документів. Ними можуть бути: крадіжка, шахрайство, пограбування, розбій, при-

власнення, розтрата. Спосіб вчинення цього виду розкрадання втрачується лише при призначенні покарання.

Розкрадання предметів і документів, що мають особливу цінність вважається закінченим із моменту, коли винна особа заволоділа такими предметами та отримала можливість розпорядитися ними на власний розсуд.

Цей злочин не потребує додаткової кваліфікації за ст. 162 КК РФ («Розбій»), якщо розкрадання таких предметів чи документів вчинено шляхом розбійного нападу, а його слід вважати закінченим із моменту нападу.

Якщо винна особа, викравши предмет, що має культурну цінність, згодом пошкоджує або знищує його в результаті неможливості реалізувати, то такі дії слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 164 «Розкрадання предметів, що мають особливу цінність» та ст. 167 «Навмисне знищення або пошкодження майна» (або при наявності обставин, за ст. 243 «Знищення або пошкодження об'єктів культурного надбання»).

Суб'єктом злочину, вчиненого шляхом крадіжки, грабежу та розбою, можуть бути особи, що досягли 14-річного віку, а розкрадання вчинене іншими способами – особи, що досягли 16 років.

У ч. 2 ст. 164 КК РФ передбачена відповідальність за розкрадання культурних цінностей вчинене групою осіб за попередньою змовою [7, с. 205; 8, с. 79], а також, якщо злочинні діяння спричинили знищення, пошкодження або руйнування предметів та документів, що мають особливу цінність.

Кваліфікуючі ознаки, що передбачені п. «а» ч. 2 ст. 164 КК РФ (тобто розкрадання вчинене групою осіб за попередньою змовою), аналогічні кваліфікуючим ознакам крадіжки. Кваліфікуюча ознака – знищення, пошкодження або руйнування предметів або документів, передбачених ч. 1 ст. 164 КК РФ, має місце тільки в тому випадку, якщо ці наслідки настали в результаті розкрадання [9, с. 125].

Необхідно було б, на нашу думку, запозичити досвід Російської Федерації в питаннях виокремлення спеціальної ст. 164 КК РФ, за якою кваліфікуються розкрадання предметів, що мають особливу цінність. У Кримінальному кодексі України такого складу злочину не передбачено, тому подібні злочини кваліфікуються за загальною ст. 185 Кримінального кодексу України (далі КК – України) «Крадіжка». За необхідності, у сукупності зі ст. 186 КК України «Грабіж», ст. 187 КК України «Розбій», ст. 190 КК України «Шахрайство», ст. 191 КК України «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» [10]. Тим самим культурні цінності дорівнюють вітчизняним законодавцем до звичайних предметів загального вжитку.

Неповернення на територію Російської Федерації предметів художнього, історичного та археологічного надбання народів Російської Федерації і зарубіжних країн кваліфікується за ст. 190 КК РФ.

Предметом цього злочину є культурні цінності, перелік яких передбачений ст. 7 Федерального закону «Про вивіз та ввіз культурних цінностей» [11].

З об'єктивної сторони цей злочин характеризується як бездіяльність, що виявляється у свідомому неповерненні у визначений строк предметів художнього, історичного та археологічного надбання, вивіз яких із Російської Федерації був тимчасовим. Слід зазначити, що вивіз предметів дозволяється лише на визначений строк, а законодавством встановлюється порядок їх обов'язкового повернення. Неповернення вказаних предметів свідчить про вивіз на законних підставах та залишення цих предметів на території іноземної держави після закінчення

обумовленого договором строку, за відсутності об'єктивних обставин, які перешкоджають їх поверненню (військові дії, стихійні лиха та інші обставини) [9, с. 126–127].

У чинному Кримінальному кодексі України не передбачено самостійної норми, яка передбачає кримінальну відповідальність за неповернення на територію України культурних цінностей, подібні злочини кваліфікуються за ст. 203 КК України як контрабанда [10].

Вважаємо за потрібне виділити в Кримінальному кодексі України окремий склад злочину, що передбачає відповідальність за неповернення на територію держави культурних цінностей, що необхідно для правильної кваліфікації таких злочинів. Це обумовлюється тим, що контрабанда культурних цінностей та повернення на територію держави культурних цінностей різняться насамперед за суб'єктивними ознаками.

Так, зі суб'єктивної сторони неповернення культурних цінностей передбачає тільки прямий умисел. Тому проблеми відмежування контрабанди культурних цінностей від їх неповернення, виникаючі на практиці, повинні вирішуватись відповідно із встановленням моменту формування злочинного умислу.

Якщо при розслідуванні факту неповернення виявиться, що особа, яка не повернула на територію держави культурні цінності, до вивозу або в момент вивозу мала намір залишити їх за кордоном, а відповідно, зобов'язання щодо повернення надавалось до митних органів без наміру його виконати, то такі дії слід кваліфікувати як контрабанду. Якщо ж умисел виник уже за кордоном, то такі дії слід кваліфікувати, як неповернення культурних цінностей до держави, якій вони належать.

Наявність у Кримінальному кодексі Російської Федерації ст. 190, що передбачає відповідальність за неповернення на територію Російської Федерації предметів художнього, історичного та археологічного надбання народів Російської Федерації і зарубіжних країн дає можливість правоохоронним органам правильно кваліфікувати злочини та відмежовувати контрабанду культурних цінностей від їх неповернення, а отже, адекватно та правильно призначити покарання винній особі.

Щеодавні зміни в кримінальному законодавстві РФ, внесені Федеральним законом «Про внесення змін до Кримінального кодексу Російської Федерації та окремих законодавчих актів Російської Федерації» від 7 грудня 2011 року, ввели новий склад злочину, що передбачає кримінальну відповідальність за незаконне переміщення через митний кордон Митного Союзу в рамках ЄврАзЕС або Державний кордон Російської Федерації з державами-членами Митного союзу в рамках ЄврАзЕС культурних цінностей у крупному розмірі. Цей злочин кваліфікується за ст. 226.1 КК РФ [12, с. 74]. Появі такого складу злочину передували дії російського законодавця щодо внесення змін до Кримінального кодексу РФ. Так, 7 грудня 2011 року згідно з Федеральним законом № 420-ФЗ «Про внесення змін до Кримінального кодексу Російської Федерації та окремих законодавчих актів Російської Федерації» ст. 188 Кримінального кодексу Російської Федерації, що раніше передбачала відповідальність за контрабанду, у тому числі і культурних цінностей, втратила силу [13].

З об'єктивної сторони цей злочин характеризується як дії, що полягають у незаконному переміщенні (вивіз, вивіз, транзит) культурних цінностей через:

- Митний кордон Митного Союзу в межах ЄврАзЕС;
- Державний кордон Російської Федерації з державами-членами Митного Союзу в межах ЄврАзЕС.

Обов'язковою ознакою є крупний розмір культурних цінностей, що незаконно переміщуються. Крупним розміром

вважається, у відповідності з приміткою до ст. 226.1 КК РФ, вартість таких культурних цінностей, що перевищує сто тисяч рублів [2].

Кваліфікуючими ознаками цього складу злочину є такі: вчинення незаконного переміщення культурних цінностей службовою особою з використанням службового становища; із використанням насильства до особи, що виконує роботу з митного або прикордонного контролю; скоєння організованою групою. Таким чином, виділяється спеціальний суб'єкт злочину – службова особа.

Окрім проаналізованих складів злочинів, що посягають на культурні цінності, аналогів яких в українському кримінальному законодавстві немає, Кримінальний кодекс Російської Федерації містить деякі схожі з Кримінальним кодексом України статті, що передбачають кримінальну відповідальність за посягання на культурні цінності. Так, ст. 243 КК РФ «Знищення або пошкодження пам'яток історії та культури» відповідає ч. 2 ст. 298 КК України, що передбачає кримінальну відповідальність за умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини чи їх частин; ст. 243.2 КК РФ «Незаконний пошук та (або) вилучення археологічних предметів із місць їх захоронення» – ч. 1 ст. 298 КК України, що передбачає відповідальність за незаконне проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт на об'єкті археологічної спадщини.

Висновки. Отже, виходячи із проведеного дослідження деяких питань відповідальності та кваліфікації злочинів, що посягають на культурні цінності, зіставивши українське та російське кримінальне законодавство в цьому напрямі, можна зробити висновок про необхідність використання російського досвіду щодо розширення обсягу складів злочинів, що посягають на культурні цінності в українському кримінальному законодавстві та провести науковий аналіз про доцільність і реальну можливість встановлення самостійної відповідальності за розкрадання культурних цінностей та повернення вказаних об'єктів на територію України, а отже, і введення відповідних складів злочинів у Кримінальний кодекс України.

Література:

1. Кузнецов В.В. Развитие криминальной ответственности за посягания на исторични та культурні цінності за законодавством України та Російської Федерації // Університетські наукові записки. – 2007. – № 2 (22). – С. 357–360.
2. Кримінальний Кодекс Російської Федерації від 5 червня 1996 року (остання редакція від 21 липня 2014 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody&nd=102041597>.
3. О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в части пресечения незаконной деятельности в области археологии: Федеральный закон РФ от 23.07.2013 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://natlaw.ru/law.php?num=217902-6>.
4. Фомичев С.А. Борьба с контрабандой культурных ценностей / С.А. Фомичев ; отв. ред А.И. Чучаев. – Калуга : Изд-во «Полигон», 2005. – 238 с.
5. Чудинов А.И. Защита культурных ценностей от незаконного ввоза, вывоза за пределы государства и передача права собственности

на них : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А.И. Чудинов. – Л., 1990. – 232 с.

6. Аношенкова С.В. Культурное наследие как объект уголовно-правовой охраны и объект преступлений / С.В. Аношенкова // Социально-политические науки. – № 3. – 2013. – С. 38–42.
7. Клебанов Л.Р. Уголовно-правовая охрана культурных ценностей / Л.Р. Клебанов ; под науч. ред. А.В. Наумова. – М. : Норма, Инфра. – М., 2011. – 205 с.
8. Лопашенко Н.А. Преступления против собственности: теоретико-прикладное исследование / Н.А. Лопашенко. – М., 2005. – 79 с.
9. Мартыненко И.Э. Уголовная ответственность за преступления против культурного наследия: опыт установления в странах СНГ / И.Э. Мартыненко // Юридическая наука. – 2013. – № 4. – С. 122–131.
10. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001 року (остання редакція від 19.06.2014 року). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
11. О вывозе и ввозе культурных ценностей : Закон Российской Федерации от 15 апреля 1993 г. № 4804-1 (С изменениями и дополнениями от 23 июля 2013 г.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://base.garant.ru/10101361/>.
12. Биенков С.К. Таможенный союз: история и перспективы : [учеб.-метод. пособие] / С.К. Биенков. – Астана. – 2011. – 89 с.
13. О внесении изменений в Уголовный кодекс Российской Федерации и отдельные законодательные акты Российской Федерации: Федеральный закон от 07.12.2011 № 420-ФЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://graph.document.kremlin.ru/page.aspx?1;1592084>.

Ткачук П. А. Ответственность за преступления, посягающие на культурные ценности по Уголовным кодексам Российской Федерации и Украины: сравнительно-правовой анализ

Аннотация. Статья посвящена исследованию некоторых вопросов квалификации преступлений, посягающих на культурные ценности по уголовному законодательству Российской Федерации, и необходимости восприятия позитивного опыта отечественным законодателем в направлении расширения количества составов преступлений, посягающих на культурные ценности, а именно: возможности установления самостоятельной ответственности за похищение культурных ценностей и возвращения указанных объектов на территорию Украины.

Ключевые слова: культурные ценности, культурное наследие, расхищение предметов, имеющие особую ценность, преступление, квалификация преступлений.

Tkachuk P. Responsible for crimes encroaching on cultural property, based on the criminal codes of the Russian Federation and Ukraine: comparative legal analysis

Summary. The paper dwells on study of some issues of classification of crimes encroaching on cultural property, based on the criminal law of the Russian Federation, and stresses on necessity to adopt positive practices by domestic lawmakers aimed at extending essential elements of crimes encroaching on cultural property, namely possibility to establish individual responsibility for cultural property theft and return of stolen cultural objects back to Ukraine.

Key words: cultural property, cultural heritage, plunder of items of special value, crime, classification of crimes.